

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладі вищої освіти з урахуванням потреб людей з порушеннями мови, слуху, комунікації, руху, батьків з дітьми, людей старшого віку та інших суспільних груп

Розроблено в рамках Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні за ініціативи першої леді України Олени Зеленської

освітня
безбар'єрність

Рекомендації розроблені з метою надання методичної допомоги керівникам та іншим працівникам закладів вищої освіти в питанні врахування завдань щодо створення інклюзивного освітнього середовища при стратегічному плануванні розвитку закладів вищої освіти.

Планування стратегії розвитку закладу вищої освіти має враховувати вимоги законодавства щодо інклюзивного освітнього середовища та відповідні міжнародні рекомендації (стандарти).

Законодавчі акти й міжнародні документи, що є основою для запровадження інклюзивної освіти:

- **Загальна декларація ООН про права людини (1948);**
- **Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006);**
- **Конвенція ООН про права дитини (1989);**
- **Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960);**
- **Саламанська декларація про принципи, політику і практичні дії у сфері освіти людей з особливими освітніми потребами (1994);**
- **Конституція України (№ 254к/96-ВР, 1996);**
- **Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII, 2017);**
- **Закон України «Про вищу освіту» (№ 1556-VII, 2014);**
- **Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (№ 875-XII, 1991);**
- **Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (№ 2017-III, 2000);**
- **Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (№ 2961-IV, 2006);**
- **Закон України «Про соціальні послуги» (№ 2671-VIII, 2019);**
- **Концепція розвитку інклюзивного навчання (наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 року № 912);**
- **Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 635);**
- **Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366);**

- **План заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року № 372);**
- **інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері освіти, соціального захисту та соціальної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами;**
- **статут закладу вищої освіти та інші внутрішні нормативні акти.**

Організація Об'єднаних Націй (ООН), ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) є основними міжнародними організаціями, що визначають стратегію у сфері інклюзії, надають консолідовані рекомендації щодо її реалізації.

Україна визнала принципи інклюзивної освіти та взяла на себе зобов'язання з дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо здобуття якісної освіти особами з особливими освітніми потребами, ратифікувавши відповідні міжнародні угоди та правові документи. Тому повноцінне та всеохопне впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях є пріоритетним завданням як для забезпечення права здобувачів на освіту, так і для виконання міжнародних зобов'язань України.

Відповідно до абзацу сьомого статті 4 Закону України «Про вищу освіту» для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами заклади вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти.

У межах реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р, створення інклюзивного освітнього середовища є однією зі стратегічних цілей напряму освітньої безбар'єрності.

Створення інклюзивного освітнього середовища передбачено також Порядком організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 635.

Інклюзивне освітнє середовище розглядається як сукупність умов, способів і засобів їхньої реалізації для спільного навчання та розвитку здобувачів освіти, для ефективної професійної діяльності працівників закладу вищої освіти, для надання якісних освітніх та інших послуг особам незалежно від їхньої приналежності до закладу освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

Досвід упровадження інклюзивного середовища у сфері освіти дає можливість виокремити загальні його принципи, що можуть бути покладені в основу визначення основних напрямів відповідної діяльності, зміст заходів і роботи, і які за певних умов можуть виступати критеріями досягнутих результатів.

Діяльність закладу вищої освіти щодо створення інклюзивного освітнього середовища має ґрунтуватися на таких принципах:

- Повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності;
- рівність можливостей;
- рівність чоловіків і жінок;
- формування толерантності та взаєморозуміння в освітньому середовищі, відсутність дискримінації;
- відкритість і гнучкість освіти, здатність швидко реагувати на зміни й виклики, повне й ефективно залучення до освітнього процесу;
- повага до особливостей осіб з особливими освітніми потребами та/чи інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства;
- забезпечення архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності освітнього середовища;
- повага до здібностей осіб з особливими освітніми потребами та/чи інвалідністю і забезпечення їхнього права зберігати свою індивідуальність;
- інноваційність, аналіз, пошук і впровадження найкращих підходів в інклюзивній практиці;
- дотримання стандартів якості освітніх послуг і науково-методичного забезпечення;
- узгодженість і скоординованість дій підрозділів та учасників освітнього процесу;
- безперервність і наступність інклюзивної освіти на всіх рівнях освіти;
- індивідуалізація навчання та гармонійний розвиток особистості;
- залучення до суспільного життя, соціалізація, підготовка до професійної діяльності.

На виконання вищезазначених актів законодавства заклад вищої освіти повинен забезпечити доступність та якість освітніх послуг, враховуючи можливості та потреби кожного учасника освітнього процесу, шляхом створення інклюзивного освітнього середовища.

В умовах академічної, кадрової та фінансової автономії стратегічний план розвитку повинен бути унікальним документом кожного закладу вищої освіти, спрямованим на розвиток інтелектуального, творчого та професійного потенціалу усіх учасників освітнього процесу.

Виконання завдань, визначених стратегічним планом розвитку закладу вищої освіти, забезпечується створенням ефективної системи освітніх послуг та управлінських процесів, що є компонентами системи внутрішнього забезпечення якості освіти. Своєю чергою створення інклюзивного освітнього середовища, застосування принципів універсального дизайну й розумного пристосування, що забезпечує доступність і різноманітність, відповідає потребам кожного учасника освітнього процесу є невіддільною складовою системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Стратегічний план розвитку закладу вищої освіти (далі – План) може бути довільної форми та структури. Одним з ключових його напрямів має бути діяльність, спрямована на створення інклюзивного освітнього середовища, забезпечення умов для самореалізації кожного учасника освітнього процесу, доступу до якісних освітніх та інших послуг, що надаються закладом вищої освіти, з урахуванням потреб кожної особи.

Визначені Планом завдання, повинні включати комплекс заходів, спрямованих на створення (формування, розвиток, удосконалення) інклюзивного освітнього середовища, визначати послідовність і строки їхнього виконання та враховувати потреби щодо забезпечення необхідними ресурсами.

Планування інклюзивного освітнього середовища має враховувати необхідність формування основних його компонентів:

- **фізичного простору закладу освіти**, що включає передусім доступність усієї інфраструктури на території, наявність доступної та зрозумілої інформації про розташування будівель, приміщень і підрозділів закладу освіти;
- **освітнього (діяльнісного) простору**, що включає умовне зонування території за видами діяльності (організацію осередків діяльності різного спрямування: освітньої, практичної, професійної, спортивної, мистецької, дозвільної тощо), забезпечення необхідними навчальними матеріалами й відповідними меблями, устаткуванням, засобами;

- **соціального середовища** – створення умов для ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей: здобувачів, здобувачів і науково-педагогічних (педагогічних) працівників, учасників освітнього процесу й інших зацікавлених сторін (роботодавців, громадських організацій та їхніх об'єднань тощо); розширення присутності закладу вищої освіти у справах громади, регіону (розвиток неформальної освіти й освіти дорослих, надання додаткових освітніх та інших послуг тощо);
- **організації** діяльності закладу освіти **в часовому вимірі** (гнучкі графіки роботи (діяльності)).

Організація фізичного й освітнього простору має забезпечувати принципи універсального дизайну й розумного пристосування до потреб кожного, хто перебуває в закладі освіти або на його території:

- рівність і доступність у використанні;
- гнучкість використання;
- простота та інтуїтивно зрозуміле використання;
- легке сприйняття інформації та її доступність;
- терпимість до помилок;
- мінімізація фізичних зусиль;
- наявність необхідного розміру та простору для доступу та використання.

Одним з важливих принципів універсального дизайну є **доступність** – архітектурна, транспортна, інформаційна, зокрема доступність інформаційно-комунікаційних технологій і систем, інших освітніх послуг (стаття 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю).

Основою архітектурної доступності закладу вищої освіти є погодження його території, будівель, споруд і приміщень з вимогами державних будівельних норм, стандартів і правил. Якщо наявні будівлі та приміщення закладу вищої освіти неможливо повністю пристосувати до потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їхнє розумне пристосування з урахуванням принципів універсального дизайну.

Шляхами реалізації доступності (фізичної / архітектурної та інформаційної) є:

- доступність прилеглої території до будівлі закладу освіти (шляхи руху, зона паркування транспорту);
- безбар'єрний вхід (входи, виходи, сходи, пандуси);
- безперешкодний рух у приміщеннях (коридори, ліфти, підйомачі, позначення, піктограми);
- пристосування приміщень (шляхів руху, загальних і санітарних приміщень, рекреаційних зон);
- вільна навігація (орієнтування) в закладі вищої освіти та на прилеглий території;
- можливість вільно отримувати інформацію про заклад вищої освіти й освітні послуги, що надаються, у різних форматах (збільшений шрифт, шрифт Брайля, електронний формат тощо);
- застосування в освітньому процесі найбільш прийнятних для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами методів і способів спілкування, зокрема української жестової мови, шрифту Брайля;
- забезпечення необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації освітнього процесу;
- забезпечення необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 23 квітня 2018 року № 414, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 травня 2018 року за № 582/32034.

Доступність освітньої діяльності має забезпечуватися, зокрема, шляхом її адаптації до потреб і можливостей учасників:

- зміни характеру подання навчального матеріалу без зміни змісту або складності навчального завдання;
- зміни умов виконання завдання;
- зміни методів і способів навчання.

Іншими механізмами забезпечення доступності можуть бути: пристосування темпу навчання, альтернативні формати представлення навчальних матеріалів, використання альтернативних до встановлених офіційно шляхів і засобів комунікації, щоб забезпечити можливість повторення, користування додатковими матеріалами, роз'яснення тощо. Можливість і доцільність такої адаптації визначає заклад вищої освіти.

Плануванню створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти має передувати визначення показників і критеріїв, що характеризують стан освітнього середовища в закладі (рівень інклюзивності), розроблення методики моніторингу стану, збір та аналіз відповідної інформації, формулювання відповідних рекомендацій. Важливим завданням, що сприятиме плануванню відповідних заходів, є періодичне проведення моніторингу щодо виявлення потреб учасників освітнього процесу (здобувачів і працівників закладу вищої освіти, а також осіб, що отримують освітні й інші послуги в університеті).

Залежно від отриманих результатів має бути запланована діяльність, спрямована, зокрема, на:

- корекцію організації освітнього процесу (графік, форми, формат);
- підтримку міждисциплінарного підходу, широке запровадження індивідуальних освітніх траєкторій як реалізацію завдання щодо врахування потреб і можливостей кожного учасника освітнього процесу;
- забезпечення гнучкості освітніх програм, урізноманітнення навчальних методик, урахування потреб здобувачів освіти, їхніх особливостей щодо опанування матеріалу (особливостей сприйняття, засвоєння та відтворення інформації);
- зміну методів, методик і підходів до навчання;
- забезпечення гнучкості адміністрування, пошук ефективних управлінських рішень;
- відповідну підготовку науково-педагогічних, педагогічних працівників, адміністрації закладу вищої освіти для розуміння шляхів і необхідності кращого інтегрування нових освітніх методик, допоміжних технологій у практику та щоденне функціонування закладу вищої освіти;
- надання підтримки всім учасникам освітнього процесу.

Загалом має йтися про формування нової філософії закладу освіти, освітнього процесу й середовища, що враховують потреби всіх учасників.

Дотримання підходів студентоцентрованого навчання є основою організації освітнього процесу в контексті створення інклюзивного освітнього середовища.

Для реалізації закладом вищої освіти визначених завдань щодо створення інклюзивного освітнього середовища, організації інклюзивного освітнього процесу з урахуванням потреб і можливостей здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності може запроваджуватися спеціальний супровід. Зокрема, наказом керівника в межах наявної штатної чисельності може створюватися спеціальний підрозділ підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (центр, відділ тощо).

До роботи такого підрозділу можуть залучатися інші фахівці закладу вищої освіти, здобувачі освіти на волонтерських або договірних засадах залежно від поставлених завдань і роботи.

Завданнями такого підрозділу є:

- взаємодія зі структурними підрозділами закладу вищої освіти для організації освітнього процесу й забезпечення супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- участь у розробленні індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами, моніторинг його виконання та корегування у разі потреби;
- організація підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, соціальних працівників і волонтерів, щоб забезпечити їхню готовність до роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами;
- консультування й надання методичної допомоги науково-педагогічним працівникам закладу вищої освіти щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- інформаційно-просвітницька діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- організація взаємодії з закладами соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями для провадження волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Спеціальний супровід (підтримка) може передбачати:

- допомогу учасникам освітнього процесу в організації навчання, написання й моніторинг виконання індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами, організацію індивідуальних консультацій тощо (навчально-організаційний супровід);
- надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам освіти з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу (психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний) супровід);
- створення умов для соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, зокрема надання інформації та допомоги у влаштуванні в гуртожиток, отриманні технічних засобів реабілітації, організації волонтерської допомоги для підтримки таких здобувачів освіти (соціальний супровід).

Щоб створити належні умови для забезпечення спеціального супроводу (підтримки), заклади вищої освіти можуть обладнувати приміщення для консультацій психолога, відпочинку, особистої гігієни, медичного обслуговування; зали для занять з лікувальної фізкультури тощо.

Учасники освітнього процесу мають стати носіями філософії створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти.

Залучення педагогічних, науково-педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу до реалізації завдань, пов'язаних зі створенням інклюзивного освітнього середовища, спеціального супроводу (підтримки) має забезпечуватися відповідною підготовкою до такої діяльності.

Передусім така підготовка передбачає системне підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти з питань роботи в інклюзивному освітньому середовищі, упровадження особистісно орієнтованих та інноваційних освітніх технологій, створення адаптованого навчально-методичного забезпечення, сприятливого психологічного мікроклімату в інклюзивному середовищі, встановлення толерантних взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу тощо.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Бажаємо успішного впровадження безбар'єрності в освіті!

Нехай кожен крок на цьому шляху допомагає створювати доступне, інклюзивне та комфортне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Ваші зусилля мають велике значення для побудови суспільства, де кожен має рівні можливості для навчання і розвитку.

Розроблено в рамках Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні за ініціативи першої леді України Олени Зеленської

освітня
безбар'єрність